

ЛИЧНОСТНИ КОРЕЛАТИ НА СТРАХА ОТ УСПЕХА

Дилова Маргарита

Ст. н. с. II ст., д-р – Институт по психология - БАН

Изследвана е връзката на страха от успеха като личностно свойство с интензитета на поведенческото потискане (според теорията на Дж. Грей), потребността от сигурност, индивидуализма, потребността от постижение, екстраверсията и невротизма. Установява се положителна корелация на страха от успеха с интензитета на поведенческото потискане и отрицателна с потребността от постижение. Поведенческото потискане се разглежда като предпоставка за развитието на страх от успеха, а по-ниската потребност от постижение – като негова проява.

The paper presents an empirical study of the relationship between fear of success and behavioral inhibition (according to the theory of J. Grey), need for safety, individualism, need for achievement, extraversion and neuroticism. Results show a positive correlation between fear of success and behavioral inhibition, and a negative correlation between fear of success and need for achievement. Behavioral inhibition is considered as a factor for the development of fear of success, and low need for achievement – as its manifestation.

Страхът от успеха представлява амбивалентно или дори негативно отношение на човека към собствените му реални или възможни успехи. Това отношение се дължи, най-общо казано, на опасението, че успехите могат да имат отрицателни последици за него – например сблъскване със завистта на околните, влошаване на отношенията с тях, нарушаване на социални стереотипи (например когато жени постигат успех в “мъжки” области), обвързване със задължението да бъдеш винаги на веднъж постигнатото ниво и подобни. Страхът от успеха може да се прояви в привидно парадоксално поведение, при което хората сякаш сами саботират своите успехи или пък отбягват ситуациите, в които биха могли да постигнат успех. Съществуват редица данни, че страхът от успеха има времева и транситуативна стабилност, което дава основание той да се разглежда като стабилна личностна диспозиция.

Обсъждат се различни причини за възникването на тази диспозиция. З. Фройд, който, изглежда, пръв е описал поведение от този вид, го свързва с Едиповия комплекс: даден успех може да символизира забранената от суперегото победа над родителя-съперник и да води до несъзнавано чувство за вина [8].

По-късно други психоаналитици сочат като причина за развитието на диспозицията ограничаването на детските стремежи към автономност и компетентност в първите години от живота. Когато обгрижващите детето реагират на тези негови стремежи с тревожност, тази тревожност се предава и на детето и у него възниква амбивалентно отношение към проявата на компетентност, която става едновременно привлекателна, но и застрашителна цел [напр. 11].

Карен Хорни вижда причините за явлението в конфликтната ценностна система на християнското общество, което от една страна издига индивидуалния успех в ранг на най-висша ценност, а от друга страна проповядва християнските ценности “скромност” и “смирение” [10].

Матина Хорнър, въвела понятието “страх от успеха” в психологичната литература, го смята за присъщо главно на жените и го свързва с ролята на жената в американското общество от 60-те години, от която не се очакват ярки интелектуални и обществени изяви и те дори се смятат за “неженствени” [9].

ЦЕЛ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО И ХИПОТЕЗИ

Навярно всички изброени причини могат да бъдат фактор за възникването на страх от успеха в различните индивидуални случаи, а наред с тях биха могли да съществуват и други причини. В настоящето изследване изходихме от допускането, че някои личностни черти биха могли да бъдат фактор за възникването на страх от успеха – свойства на темперамента, потребности и ценностни ориентации. Тези черти са следните:

I. Свойства на темперамента

1. *Екстраверсия/Интроверсия*: Предполагаме, че по-силната чувствителност към наказания, установена при интровертите, може да бъде предпоставка за това да се придава по-голямо субективно значение на отрицателните последици от успеха. Следователно, *първата ни хипотеза* гласи, че интровертите ще проявяват по-силен страх от успеха от екстравертите.

2. *Невротизъм*. Повишената чувствителност на невротичните личности към всякакви неблагоприятни събития може да доведе и до по-силен страх от успеха (*втора хипотеза*)

3. *Поведенческо потискане*: Понятието произхожда от теорията на Грей [3], която ревизира теорията на Айзенк за екстраверсията и невротизма. Тази теория постулира други две основни личностни черти – тревожност и импулсивност, които отразяват индивидуалните различия в чувствителността на две основни регулативни системи – системата за поведенческо потискане, която регулира избягването на неприятни стимули и системата за поведенческа активация, регулираща поведението, насочено към придобиване на желани цели. Димензиите “тревожност” и “импулсивност” могат да се представят като координатната система на Айзенк от екстраверсия и невротизъм, ротирани на 45 градуса. Хората с висока импулсивност са невротични екстраверти, а тези с висока тревожност – невротични интроверти. Карвър и Уайт са съставили себеписателни скали за измерване чувствителността на двете поведенчески системи. Предварително изследване показва, че скалата за поведенческа активация не корелира със страха от успеха, поради което в основното изследване включихме само скалата за поведенческо потискане [7]. *Третата хипотеза* гласи, че по-голямата чувствителност на системата за поведенческо потискане ще бъде свързана с по-изявен страх от успеха.

II. Потребности

1. *Потребност от постижение*. По-силният страх от успеха би трябвало да се свързва с по-слаба потребност от постижение (*четвърта хипотеза*). Тя би могла да бъде както резултат на страха от успеха, така и предпоставка за него.

2. *Потребност от сигурност*. Тъй като по-силната потребност от сигурност е свързана с по-голяма чувствителност към рискове от неблагоприятни събития, предположихме, че страхът от успеха може да корелира положително с тази потребност (*пета хипотеза*).

III. Ценностни ориентации

Индивидуализъм/колективизъм. Предполагаме, че индивидуалистите по-малко ще се страхуват от неуспех, тъй като негативните реакции на околните ще бъдат от по-малко значение за тях (*шеста хипотеза*).

МЕТОДИ

Равнището на страха от успеха се измерва със специално създаден български въпросник [4]. Екстраверсията и невротизмът се измерват чрез въпросника EPQ на Х. Айзенк, адаптиран от Паспаланов, Щетински и Айзенк [5], поведенческото потискане – чрез скалата на Карвър и Уайт [7], потребността от постижение – чрез въпросника на Паспаланов и Щетински [6], потребността от сигурност – чрез въпросника на Величков и сътр. [1], индивидуализмът – чрез Българската скала за индивидуализъм и колективизъм (БИК), създадена от Герганов и сътр. [2].

Таблица 1 резюмира изследваните променливи, методите за тяхното измерване и статистическите хипотези.

Таблица 1: ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЛИЧНОСТНИ КОРЕЛАТИ НА СТРАХА ОТ УСПЕХА

ПРОМЕНЛИВА	МЕТОД	ХИПОТЕЗА
Екстраверсия	EPQ	Отрицателна корелация
Невротизъм	EPQ	Положителна корелация
Поведенческо потискане	Скала за поведенческо потискане	Положителна корелация
Потребност от постижение	Въпросник на Паспаланов и Щетински	Отрицателна корелация
Потребност от сигурност	Метод за оценка на потребността от сигурност на Величков и сътр.	Положителна корелация
Индивидуализъм/Колективизъм	БИК-скала	Отрицателна корелация

Връзката на всяка личностна променлива със страха от успеха беше изследвана върху отделна извадка. Изследваните лица бяха студенти (по-голямата част) и работещи.

РЕЗУЛТАТИ

В Таблица 2 са представени резултатите от изследването.

Таблица 2: КОРЕЛАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНИТЕ ЛИЧНОСТНИ ПРОМЕНЛИВИ СЪС СТРАХА ОТ УСПЕХА

ПРОМЕНЛИВА	N	R
Поведенческо потискане	71	0,38*
Потребност от постижение	43	-0,33*
Индивидуализъм	30	-0,09
Потребност от сигурност	32	0,03
Екстраверсия	36	-0,19
Невротизъм	36	0,18

Означения: N – брой изследвани лица; r – коефициент на Пирсън

*- равнище на значимост 0,05

Както се вижда от таблица 2 страхът от успеха корелира значимо единствено с поведенческото потискане и потребността от постижение, като корелациите не са високи. Разбира се, изводите трябва да бъдат предпазливи поради малките засега извадки. Единствено връзката с поведенческото потискане може да се приеме за сравнително надеждно установена. Следователно можем да заключим, че наред с разгледаните в увода средови фактори за развитието на страх от успеха (семейни и макросоциални), той се основава в известна степен и върху вродени темпераментови особености.

За разлика от поведенческото потискане, връзката на страха от успеха с потребността от постижение не може да се интерпретира еднозначно в причинно-следствен план. Най-убедително изглежда да се приеме, че по-силният страх от успеха и по-слабата потребност от постижение са елементи на един и същи комплекс от симптоми и имат обща детерминация.

ЛИТЕРАТУРА

1. Величков, А., Радославова, М., Василева, С., Тодоров, В. (1998). Метод за оценка на индивидуалните различия в потребността от сигурност. *Българско списание по психология*, 1, 56 – 76.
2. Герганов, Е., Петкова, К., Дилова, М., Паспаланова, Е. (1996). Психосемантичен метод за измерване на индивидуалистични и колективистични нагласи. *Социологически проблеми*, 1, 19-34.
3. Грей, Дж. А. (1987). Критика на теорията на Айзенк за личността. В: Айзенк, Х. Ю. (съст.) *Модел за личност*. София: Наука и изкуство
4. Дилова (2003). Конструирание и валидизация на българска скала за страх от успеха. *Психологични изследвания*, 1, 79 – 87.
5. Паспаланов, И., Щетински, Д., Айзенк, С. Б. (1984). Българска адаптация на личностния въпросник на Х. Айзенк. *Психология*, 5, 279 – 291.
6. Паспаланов, И., Щетински, Д. (1985). Конструирание и валидизация на българска скала за потребност от постижения. *Годишник на Софийския Университет “Кл. Охридски”*, т. 78, 29 – 53.
7. Carver, Ch. C., White, T. L. (1994). Behavioral inhibition, behavioral activation, and affective responses to impending reward and punishment: The BIS/BAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 319 – 333.
8. Freud, S. (1963). Einige Charaktertypen aus der psychoanalytischen Arbeit. *Gesammelte Schriften*, Bd. X. Frankfurt a. M.: S. Fischer Verlag.
9. Horner, M. S. (1968). Sex differences in achievement motivation and performance in competitive and noncompetitive situations. *Doctoral Dissertation, University of Michigan*.
10. Horney, K. (1937). *The neurotic personality of our time*. New York: Norton.
11. Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.